

Radovan Samardžić

SULEJMAN I ROKSELANA

KNJIGA I: PUTOVANJE
U ISTORIJU

■ Laguna ■

Copyright © 1976, Radovan Samardžić
Copyright © ovog izdanja 2012, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

SULEJMAN I ROKSELANA

SADRŽAJ

<i>Napomena uz ovo izdanje</i>	9
--	---

Knjiga prva PUTOVANJE U ISTORIJU

PROLEGOMENA	13
PRVI DEO: PUTOVANJE U ISTORIJU	
Iza zatvorenih vrata	21
Proletnja Ruža	26
Džamberdi Gazali	32
Smena	40
Revnosnik na prestolu	50
Putovanje u istoriju	55
Izgubljeni	62
Sulejman pod Beogradom	68
Posle sto pedeset godina	76
Nebeski put	87

Rokselana	97
S druge strane života	109

DRUGI DEO: ZAČARANO OSTRVO

Pred novi pohod	125
Stubovi carstva	132
Začarano ostrvo	147
Opsada	158
Pod viteškim gradom	169
Srdžba	178
Haljina od sto hiljada dukata	185

TREĆI DEO: IBRAHIM

Karneval u Carigradu	199
Ibrahim	211
U zemlji najvećih iskušenja	224
Ferhad-pašino pogubljenje	235
Srce i dah sultanov	259

ČETVRTI DEO: MOHAČ

Rat nasušni	271
Prebezi	288
Mohač	300
Ugarska poharana	320
Kalender Čelebija i Mula Kabiz	332

Napomena uz Lagunino izdanje

Prvo izdanje *Sulejmana i Rokselane* Srpska književna zadruga objavila je 1976. u kolu (knj. 463). Prethodno su se pojavili odlomci iz knjige, u časopisima „Književnost“ (1974–1975), i „Letopis Matice srpske“ (1975). Drugo izdanje priredio je Jugoslavijapublik 1987. u biblioteci „Književni spomenici“. Treće izdanje, u tzv. divot opremi i u kompletu s *Mehmedom Sokolovićem* i *Osmanom*, pojavilo se 1994. i 1995. u Srpskoj književnoj zadruzi. *Mehmed Sokolović*, *Sulejman i Rokselana*, *Osman* i *Veliki vek Dubrovnika* objavljeni su u kompletu, u izdanju Zavoda za udžbenike 2010, a svakoj knjizi priložio sam poseban pogovor.

Ovo je peto izdanje *Sulejmana i Rokselane*.

Nikola Samardžić

Knjiga prva
PUTOVANJE U ISTORIJU

PROLEGOMENA

Pošto bi se iz Carigrada vratili u Mletke, poslanici Prejasne republike ostajali su, na kraju, dužni da u Senatu pročitaju svoj izveštaj o poslovima koje su obavili na Porti, o unutrašnjim prilikama i spoljnoj politici Osmanskog carstva, a naročito o ljudima na kojima je ono trenutno počivalo. Često starci dugog pamćenja, senatori su iz iskustva znali šta treba da čuju, pa su najnovije podatke upoređivali s prethodnima. Osetljiva sluha, ako bi ga imali, oni su, tako, pratili kako izgleda i u čemu se postepeno menja lik sultana Sulejmana. Onim što su o njemu mogli doznati verovatno nisu bili zadovoljni.

Sultan je retko primao strance, i oni bi ga obično videli kad bi došli da mu se poklone i kad bi ih priveli da se oproste. A i tada bi ćutao, ili samo poneku reč izustio, sav na prestolu utonuo u svoju zlatnu odeću, s prevelikim belim turbanom namaknutim do dna čela. Ono, pak, što bi se o sultanu dokučilo kao mišljenje ili obaveštenje retko bi zazvučalo pojedinoštimama koje bi jedan uopšten lik svemoćnog vladaoča približile čoveku. Sulejman je često izbivao po dalekim ratištima, a u Carigradu se rado zaklanjao iza svojih vezira i miljenika. Ali, kako se njegova ruka, duga i teška, osećala svuda, mnogi su

bili skloni da njegovu povučenost prividno skromnog čoveka pogrešno tumače melanhlijom potuljenog kolerika. Svodeći stvari na suštinu, svi su u njemu poimali vladara koji je, iako nespretn za scenu svoga stoleća, moćan na prvom mestu snagom svog ogromnog carstva; ali ni njegova država, zbog njega, nije lišena čvrstine volje i upornosti, daleka pogleda i pribrane mudrosti vladanja.

Javio se, ipak, jedan glas koji je drukčije odjeknuo. Kad se 1534. godine vratio iz Carigrada, Danijele Ludovizi, inače sekretar Senata, počeo je u svom govoru portretisati Sulejmana rečima koje su suviše podsećale na poteze njegovih prethodnika. „On je visok stasom, mršav, orlovskog nosa, zemljane boje kože, zdrav, prgav, potišten, više sklon dokolici nego poslu, pravoveran kao musliman, u svojim navikama nepokvaren“, rekao je Ludovizi, a onda neočekivano dodao: „Njegov duh nema živosti, razboritosti i kreposti koje bi odgovarale onolikom carstvu...“ Isto opažanje Mlečanin je ponovio na drugom mestu: „Njegove vladarske vrline, zapravo rečeno, nisu podobne veličini i snazi njegove države.“ Sulejman se u to vreme približavao vrhuncu svoje moći: nekoliko godina kasnije, njegova carevina se protezala od prilaza Beču do Bagdada i od Budima do Alžira. Uza sve to, Danijele Ludovizi nije svoje mišljenje ostavio bez stvarne osnove.

Da bi ispunio zahtev predaka, zadovoljio svoje samoljublje i Tursku preobrazio u svetsku imperiju, Sulejman je nenarušivom voljom držao sebe na okupu i pribrano koristio, trpeći više od drugih, svaki trun svoje snage. Mada je, kao što mletački poslanik tačno kaže, više voleo dokolicu nego napore, on je u to vreme, četrnaeste godine svoga vladanja, stavljao nogu u uzengiju da se zaputi u svoj šesti veliki ratni pohod, od kojih je svaki trajao mesecima. Istovremeno je carstvu, koje je snažno razmicalo svoje međe, trebalo davati zakone i negde održavati, a negde uvoditi pouzdanu upravu kako bi svi podanici bili zaštićeni i na korisnoj službi. Zbog toga je sultan, u nedostatku

svoje, trošio snagu najbližih saradnika i najsposobnije od njih puštao da deluju u njegovo ime, ali i umesto njega. U vreme kad je Danijele Ludovizi posmatrao ili bar osluškivao šta se zbiva u Carigradu, činilo se da je veliki vezir Ibrahim-paša, kome je sultan dao neograničena ovlašćenja, počeo nad svojim gospodarom uspostavljati prevlast razmetljivog roba. Jer, njemu se mnogo šta pustilo, a i sam je mnogo šta, zaboravivši ko je, pohlepno dograbio. Ovaj odnos, koji je podsećao na slične primere iz stare istorije, u stvari je i dao Mlečaninu povoda da zaključi kako Sulejman više ima nego što zaslužuje i više hoće nego što može.

Samo u opštim i suviše slobodnim domišljanjima o čovekovo-voj sličnosti sebi u raznim istorijskim epohama, slučaj sultana Sulejmana mogao bi se uporediti sa sudbinom nekog od rimskih careva. Njegova pregnuća pripadaju njegovom vremenu, u kome su odista mnogi, kao i on, ogromno mogli, ali još više hteli, i koje je budućnosti predalo, kao najdragocenije zaveštanje, svoja hrabra prevazilaženja. Nadvisivši svojim mogućnostima pretke, čovek XVI veka je hrleći nastojao da i sebe daleko nadmaši. Samo, u tome su se, pored snaga napretka, krile i opasnosti da se uzleti do neba i padne sprženih krila, posle katarze doživi klonuće, zapadne u procep sumnji i nemoć razuma pokuša nadoknaditi ponovnim obraćanjem misticizmu ili nadrazumskim savezom sa đavolom. Ljudi XVI veka brzo su izrastali u gorostase i, uporedo s tim, postajali žalosni.

Sulejmanov poduhvat, jedan od najodvažnijih, dogodio se u razdoblju kad je svaka pojava naočigled izazivala svoju suprotnost, a stvari su imale jasno izraženu senku. Ljudi evropskog preporeda su nastojali da pečat svoje ličnosti, kako bi je time razvili i oslobodili, utisnu u sve, od politike, umetnosti i religije do osećanja života, ljubavi i smrti, držanja prema sredini i svakidašnjeg ukusa. Ovaj individualizam nije postizan sužavanjem duha nego težnjom za univerzalnošću i poverenjem u mogućnosti saznanja i svesnog odlučivanja. Ali isto doba je

na to odgovorilo procvatom okultnih nauka i crne magije, i u tome nije bilo samo produženje srednjeg veka nego i jedna od novina modernog čoveka, sobom zbunjenog.

Protestantska pobuna, koja je značila vraćanje verodostojnim izvorima verovanja i uspostavljanje ličnog odnosa prema njima, u katoličkom svetu je, na drugoj strani, izazvala plimu revnovanja, žestoke ljubavi prema Bogu i mržnje prema ljudima drugog ispovedanja. U početku podstaknuto humanističkom obrazovanošću, versko pitanje je dovelo do žučljivih, učenih i nikad dovršenih teoloških i istorijskih rasprava, što je uticalo na razvitak metoda i nagomilavanja znanja; ali ovo pitanje je postalo i razlog ratovima koji su se radi istrebljenja nadaleko širili i dugo obnavljali. A čovek je, kao pojedinac, često ostajao smušen, pometen, duhovno razrovan i jadnan jer je suviše prepuštan dilemi kojim putem da nađe spasenje i kako da se izmiri pobožnost, koja je oživljavala, s kritičkim duhom, koji se otporno usavršavao.

Unutrašnji nesporazumi, koji su potresali društvo i raspolučivali pojedince, prenosili su se prirodnim redosledom iz jedne u drugu oblast delovanja i, s tim uporedo, od javnih htenja i istupanja ljudi na njihove lične sudbine. Osnovna drama odigravala se s poslovnim čovekom, pustolovno smelim, odlično obrazovanim, silno trudoljubivim i još više maštovitim, onim koji je stvorio materijalne temelje novijim vremenima i, otkrivajući svetove, povezivao kontinente za nastanak sveopšte istorije. Brodski prostor se nekoliko puta povećao, proizvodnja umnožila, novca u prometu bilo je neuporedivo više, pa se ranije stoleće čini malokrvnim prema snazi XVI veka. Ipak, suština stvari nije se promenila: bila je to, slobodnije rečeno, ekonomska revolucija u kvantitetu, ali ne i kvalitetu. Zbog toga je mnogi uspeh, zavisao od slučaja, bio samo kratak ili prividan blesak, a kritične pometnje, u kojima su stradali čitavi slojevi, zanimanja i privredne oblasti, znak tegobnog napretka.

Na tragičnoj sceni ljudskih htenja i uzaludnosti najvidljiviji su, ipak, ostajali vladari, pritisnuti najvećim teretom vremena. Njihovim moćnim figurama XVI stoleće se s razlogom gordi: države modernijeg lika stvarane su na srednjovekovnim razvalinama, s dubinskim previranjem i burnim protivrečnostima u privredi, staleškom poretku, duhovnom podneblju, crkvi i vojnom ustrojstvu, tako da je istorija, tekući kud se upravila, morala nekoga isturiti da u ime mnogih preduzme možda najteže i najopasnije napore ne bi li se prevazišle stare nemogućnosti i skršile nove smetnje. Vladari XVI veka posvršavali su velike poslove, ali su, u napregnutoj želji da postignu više, gotovo odreda doživeli razočaranje, raskol sa sredinom i sopstveni slom. Sa ulogom koju su dobijali javljale su se osnove njihove apsolutne vlasti, uzdizanja nad svima i slave, ali i saznanja o zaludnosti svih pregolemih napora, o žilavoj ukorenjenosti sila otpora i, napokon, o svojoj bedi. Neki slomljeni bolešću, a neki na rubu pomračenja uma, neki ubice svojih žena, dece, najmilijih saradnika i prijatelja, a neki opterećeni pokoljem ili izgonom čitavih naroda, verskih grupa ili staleža, oni su se često povlačili u samoću da u njoj dočekaju sudbinu. Umirali su, većim delom, nezadovoljni onim što su postigli jer je mnogo šta oko njih, i pored napretka koji je učinjen, odzvanjalo besciljnošću.

Svestan da mu je snaga ograničena, sultan Sulejman je na neobičan način verovao u tu svest i time postajao jači. Ratujući s hrišćanima na Zapadu i s Persijancima na Istoku, on se neprekidno i hrabro nosio i sam sa sobom: kad bi doživeo neuspeh, pokušaj je tvrdoglavo ponavljao dok ne bi postigao nameru. Tursku je za tri decenije preobrazio u svetsku silu koja se zaustavila tamo gde joj je bio domet. Kad su spoljašnji neprijatelji bili u pitanju, održao se u svom jogunstvu sve dok ga, kao starca opustošenog bolešću, na rukama nisu odneli da umre pod još jednim opsednutim gradom.

Uvek u stanju revnovanja, odasvud podbadan svojim nemerljivim željama, sav razapet snovima i mislima o svome istočnom carstvu, Sulejman je, ipak, suviše verovao u velike ljudske i materijalne snage kojima je raspolagao: hteo je da se domogne i onog dokle turski talasi nisu mogli da stignu. U traganju za čarobnim obrascem kako da se običan metal pretvori u zlato, za čim je težilo čitavo njegovo stoleće, on se, uporedo sa svojim, koristio i umnim sposobnostima svojih pomoćnika, pogotovu vezira Ibrahima, i u tome je, uza sve, ostao do kraja nadmoćan. A da u svemu postojano izdrži, oslonac je nalazio u osećanjima i postupcima Hurem-sultanije, na Zapadu zvane Rokselana, koja je svoje biće podesila caru tako da se on osetio slobodnim u svojoj stalnoj, nadgledanoj i svrsi usmeravanoj volji. Neobična ljubav Sulejmana i Rokselane ušla je u osnove veličanstvenog uspona osmanskog cara, ali, kad se robinja oslobodila, i njegovog sumraka.

Još jedan nesrazmeran odnos između zamišljenog dela i mogućnosti da se ono ostvari doveo je do još jednog ličnog sloma. Pošto je svome carstvu dao najveću snagu, ne samo prividnu nego i stvarnu, Sulejman je, previše napregnut samoljubljem, sam sebi podlegao i, pod uticajem žene koja mu se već uplela u volju i vlast, utisnuo u svoju porodicu pečat zločina. Car je još dugo trajao, ali po inerciji, prerano star i duhovno potišten, da skonča na ratištu i da još neko vreme vlada mrtav. Kao što je i posle njega, i u državi i među Osmanovićima, sve dugo trajalo i sebe nadživljavalo.

Prvi deo
PUTOVANJE U ISTORIJU

Iza zatvorenih vrata

„U starim pričama, vitez se satire bojevima, bdenjima i iskušenjima da bi stekao ljubav kakve lepe dame“, zabeležio je u Carigradu jedan radoznali Englez. „Ovde, međutim, čitava vojska devojaka ima samo jednu brigu i želju: da dobije znak kojim će biti pozvana u ložnicu svoga obožavanog gospodara.“ Čežnja za nedostižnim ostala je u osnovi ovog iskaza. S druge strane zida koji je okružavao harem; u senci crnih uškopljenika na straži; pod utiskom svirke koja je, zajedno s mirisom ružičnjaka, na mahove dopirala; pod bedemima koje su snagom svoje mašte razgrađivali poklonici strasti – svuda oko harema se iz dana u dan splitala mreža onih za koje je život u unutrašnjosti saraja bio tajna što se mora dokučiti. Na Zapadu je u XVI i XVII veku napisano nekoliko romana o ljubavnim pustolovinama s haremskim zatvorenicama, ali su svi oni, u onome što je glavno, izmišljeni. U harem se ulazilo samo na jedna vrata, zatvorena najpre gvozdenim, a zatim bakrenim rešetkama, i kroz njih je mogao proći jedino sultan. Za ovu ustanovu, koju su neki nazivali odbleskom raja na zemlji, ipak se neko morao brinuti. Bili su to evnusi, kojima je, kao čuvarima harema, zapovedao kizlar-aga, i mnoge žene raznovrsnih znanja i

službi, počevši od onih koje su, da se šta neželjeno ne bi desilo, i danju i noću bdele nad leptoticama do onih koje su, na čelu s haremskom čehajom, upravljale pojedinim poslovima: radom posluge, kupovinom nakita, mirisa i tekstila, održavanjem ložnica, hamama i ćilera s posteljinom, odećom i ukrasima. Sva ova čeljad je ne samo poslovima nego i tajnim znacima, neuhvatljivim šapatom ili raznim radnjama, često nedozvoljenim, povezivala harem s dvorom, s vezirima i drugim visokim zvaničnicima, ali i s tamošnjom stražom i poslugom. Time je samo povećavan broj puteva, otvaranih osobito posredstvom trgovaca i zanatlija, koji su vodili u Carigrad i njegovu gomilu, a zatim i do stranih radoznalaca, onih što su, uzbuđene mašte, s nestrpljenjem očekivali vesti da ih unesu u svoja pisma, dnevnike ili putopise. Posebnu ulogu u ovom rasprostiranju, preko čvrstog zida, slike sultanova harema i onoga što se u njemu zbivalo igrale su sultanije-majke, koje su imale širi krug kretanja i povremeno se uplitala u državne poslove. Ali na svim ovim putevima stajale su tolike prepreke da su predmeti, češće do sluha nego do vida, stizali uvećani, iskrivljenih oblika ili do bajke ulepšani.

Činilo se da je malo carstvo žena ona stopa zemlje u gorostasnoj državi Osmanovića na kojoj je sultan bio gospodar više nego na bilo kome drugom mestu. „Beli kiosci za uživanje, pokriveni olovom, čekali su ga u senci platana i štitastih borova; narandže i mirte za njega su, uokolo, natapale vazduh svojim mirisom; haremske zgrade i vrtove povezivao je lavirint vijugavih staza i puteva koji su, zbog njega, posuti sićušnim školjkama, puževim ljuskama ili belucima živo obojenim. Sunčevi zraci prolazili su kroz rešetke od ružina drveta i raznobojna stakla na prozorima kako bi, za njegov pogled, stvorili čarobnu svetlost u odajama gde su lepe robinje ležale ispružene na svilenim minderlucima... Imale su na sebi haljine od bele damske svile, ukrašene po ivicama zlatnim vezom u obliku cvetova. Njihove grudi, uzdrhtale od ljubavi, bile su samo dopola

pokrivene. Na ramenima su nosile kaftane od grimizne kadi-fe, optočene samurovinom i ukrašene svetlucavim perlama, a ispod njih, preko haljine, odeću od platna iskićenog labudovim paperjem... Dragulji su blistali na njihovim grudima i ušima, na njihovim papučama od kordovana; kose su im, u talasima, izlazile ispod malih kapa ili su bile spletene s niskama bisera...“

Ovakve slike su satkane od stvarnosti i mašte u svesti zapadnih putnika, i preko njih su se zadržale u istorijskoj i umetničkoj književnosti o Turskoj. Ali delovanje mašte nije suviše smanjilo stepen verodostojnosti ovih slika, jer je u njima zadržalo toplotu čulnosti koja se s vremenom mogla izgubiti.

„Ima jedno mesto u haremu koje je, kao neko unutrašnje dvorište, sa svih strana zatvoreno arkadama otmeno izvijenim. Tu su staze oivičene čempresima, ružama u punom cvetu, lalama i žutim ljiljanima... Žene koje su, savršeniye od cveća, zračile u haremu najupečatljivijom lepotom, miljenice gizdavo opremljene i požudno ispružene, čekale su tu sultanov izbor. Vazduh je bio težak od njihovih mirisa. Pod trepavicama, tamno obojenim, oči duboka sjaja bile su spremne da upute najprivlačniji pogled. Nudile su se namirisane usne, strašču otvorene, i izdužene ruke, mermerno bele. Prsti, noktiju premazanih kanom, nestrpljivo su se igrali amajlijama, kupljenim u Ciganki.“

Sultan je zalazio među žene, „koje su ga očekivale ustalasanih grudi i bedara, očiju kao ponor otvorenih“, u pratnji crnog kizlar-age. Često bi se ova šetnja završavala povratkom staroj miljenici. Ponekad bi sultan osetio da mu se pogled sliva niz neke obnažene ruke ili zadržava na jednom osmehu, i on bi spustio maramicu u to naručje. Završetak dana bi dočekao u bašti, da leškari u kiosku, ostavlja misao u daljinama, sluša muziku i posmatra ljubavnu igru pauna među paunicama. A kad bi se čempresi i krošnje borova zgusnuli, prema rume-nom nebu, prvim mrakom, sultan bi otišao u ložnicu i naredio evnuhu da mu kizlar-aga vrati maramicu. Začas bi se, negde u

blizini, začuo tutanj bosih kizlar-aginih tabana, i odabranica, čija se žudnja dotle razgarala čekanjem, brzo bi pristupila. „U carskom krevetu nalazila su se tri dušeka, dva donja ispunjena pamukom, a gornji samim paperjem. Čaršavi i jastuci bili su od najfinijeg platna, izvezeni zeleno, bojom Osmanovića...“

Ujutro, kad je vrate u njeno stanište, robinja će obavezno dobiti sultanovo uzdarje: haljinu protkanu zlatom, novca za trošak i novu pratilju, uzetu među devojčicama koje su, s praskozorjem lepote na licu, birane po roblju da ih odgaje za harem ili da u njemu poslužuju. Prva noć je ponekad bila sudbonosna. Mnoge odaliske su ostajale da i dalje čekaju, a neke su, srećne što ih je sultan odmah oplodio ili što su svojim umećem potpirile njegovu požudu, izlazile na stazu uspeha: da sačuvaju njegovu naklonost, postanu mu ljubimice, nazovu se sultanijama i, obdarene haračkim prihodima čitavih pokrajina, dođu do velike moći i bogatstva.

„Jednog dana, prolazeći ravnodušno između Čerkeskinja i Đurđijanki, devojaka čija je lepota u Carigradu smatrana klasičnom, sultan se iznenada zaustavio pred jednim tana-nim i ljupkim likom“, pisao je Sulejmanov biograf. „On je spustio pogled na lice koje se prema njemu dizalo, lice bez istinske lepote, ali osmehnuto zavodljivom živahnošću. Dva modra oka, osenčena dugim trepavicama, odgovorila su mu ne samo vragolasto nego i gotovo drsko. I on, koji je video toliko pogleda ispunjenih strašću, patnjom i poniznošću, podlegao je, odjednom, onome što se smejalno u očima devojke koju su u haremu nazvali Hurem („vesela“).“ Sultan se za trenutak kolebao. Pokušao je da zadrži pogled na rujnom zlatu kosa jedne Mlečanke, ali je to bilo uzalud. „Maramicu, laku kao paučina, ostavio je na nežnom ramenu one koju će ceo svet uskoro zvati Rokselanom...“

Kad su je Tataari, radi prodaje, izveli na At-mejdan u stadu roblja nahvatanog po Rusiji, Rozana je morala patiti što je kupci, razgolitivši je da se uvere u njenu lepotu i nevinost, zanavek

odvajaju od rodbine, zavičaja, vere i svega onoga što joj je bilo namenjeno. Uzeta za carski harem, zaslužnjena Ruskinja je i pored toga našla zadovoljstvo u prihvatanju svoje sudbine. Za čas odluke se pripremala vedro, znajući možda da se time odvaja od većine devojaka. Rozana je dobila novo ime Hurem. A kad je prva noć došla, ona je bila dovoljno pribrana da uvidi i zapamti sultanovo zadovoljstvo. S vraćanjem pune svesti oživelo je, međutim, i saznanje: mladi Sulejman je već pripao ženi zvanoj Proletnja Ruža, onoj što mu je rodila sinove i, postavši sultanija, nije dozvoljavala da joj bilo koja robinja postane suparnica, bez obzira na to što je prisiljena da ih trpi u njegovoj ložnici. Hurem je imala hrabrosti da se upusti u borbu, i nekadašnja Rozana ubrzo je, na Zapadu, postala glasovita Rokselana.